

Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş ve Tanrı Algısı Düzeylerine DOMAB Programının Etkisi

Fatma ULU | ORCID: [0000-0002-7405-1228](https://orcid.org/0000-0002-7405-1228) | ROR ID: <https://ror.org/05n2cz176> | E-Posta: fatmaulu@mu.edu.tr

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi, Muğla Türkiye

Öz

Bu araştırma, bireylerin öznel iyi oluş düzeyleri ile Tanrı algıları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde öğrenim gören üniversite öğrencileriyle yürütölen Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının etkilerini ele almaktadır. Araştırmanın temel amacı, DOMAB programının Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesinde öğrenim gören bireylerin öznel iyi oluş düzeyleri ve Tanrı algıları üzerindeki etkilerini deneysel olarak değerlendirmektir. Bu bağlamda, söz konusu programın sevgi yönelimli Tanrı algısını güçlendirme ve korku yönelimli Tanrı algısını azaltma yönündeki katkıları incelenmiştir. Araştırmada ayrıca, bireylerin Tanrı algısı ile öznel iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Araştırma, tam deneysel desen çerçevesinde yürütölmüş olup, çalışma grubunu 2023-2024 akademik yılında Gençlik ve spor Bakanlığı'na bağılı Muğla Residorm Yurdu'nda konaklayan öğrenciler arasından seçilen 48 birey oluşturmaktadır. Katılımcılar, rastgele yöntemle 24 kişilik deney ve 24 kişilik kontrol grubuna ayrılmıştır. Deney grubuna sekiz oturumdan oluşan DOMAB programı uygulanmış; kontrol grubuna ise herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Verilerin toplanmasında Tanrı Algısı Ölçeğı ve Öznel İyi Oluş Ölçeğı kullanılmış; elde edilen veriler SPSS 24 analiz programı aracılığıyla değerlendirilmiştir. Analiz öncesinde verilerin normal dağılım gösterip göstermediğı Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiş; çarpıklık ve basıklık katsayıları da değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiş ve analizlerde bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Araştırma bulguları, DOMAB programının deney grubunda yer alan bireylerin hem öznel iyi oluş düzeylerini hem de Tanrı algılarını anlamlı düzeyde olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Programın özellikle sevgi yönelimli Tanrı algısını güçlendirdiği ve korku yönelimli Tanrı algısını azalttığı; bu etkinin program sonrasında da devam ettiği belirlenmiştir. Buna karşılık, kontrol grubunda yer alan bireylerin öznel iyi oluş ve Tanrı algısı puanları arasında uygulama öncesi ve sonrası anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Elde edilen bulgular, DOMAB programının üniversite öğrencilerinin psikolojik ve manevi iyi oluşlarını desteklemede etkili bir müdahale aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimler

Din Psikolojisi, Manevi Bakım, Tanrı Algısı, Öznel İyi Oluş, Gençler.

Atıf Bilgisi

Ulu, Fatma. “Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş ve Tanrı Algısı Düzeylerine DOMAB Programının Etkisi”. Dini Araştırmalar 68 (Haziran 2025), 415-446.

<https://doi.org/10.15745/da.1641832>

Geliş Tarihi	18.02.2025
Kabul Tarihi	08.06.2025
Yayın Tarihi	28.06.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İntihal.net
Etik Bildirim	diniarastirmalar98@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Effect of DOMAB Program on University Students' Subjective Well-Being and Perception of God

Fatma ULU | ORCID: [0000-0002-7405-1228](https://orcid.org/0000-0002-7405-1228) | ROR ID: <https://ror.org/05n2cz176> | E-Posta: fatmaulu@mu.edu.tr

Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Divinity, Psychology of Religion, Muğla, Türkiye

Abstract

This study examines the effects of the Value-Focused Spiritual Empowerment and Care (VFCSEC) program conducted with university students studying at Muğla Sıtkı Koçman University in order to examine the relationship between individuals' subjective well-being levels and their perceptions of God. The primary objective of the study is to empirically assess the impact of the VFCSEC program on the subjective well-being and God perceptions of these students. In this context, the program's contributions to enhancing love-oriented perceptions of God and reducing fear-oriented perceptions were analyzed. Additionally, the study explored the correlation between individuals' perceptions of God and their levels of subjective well-being.

The research employed a full experimental design, comprising a study group of 48 individuals selected from students residing in the Muğla Residorm Dormitory, affiliated with the Ministry of Youth and Sports during the 2023-2024 academic year. Participants were randomly assigned to an experimental group of 24 and a control group of 24. The experimental group underwent the DOMAB program, which consisted of eight sessions, while the control group received no intervention. Data collection utilized the Perception of God Scale and the Subjective Well-Being Scale, with analysis conducted using the SPSS 24 software. Prior to analysis, the Kolmogorov-Smirnov test was performed to assess the normality of the data, and skewness and kurtosis coefficients were evaluated. Results indicated that the data were normally distributed, and an independent sample t-test was employed for analysis.

Findings revealed that the DOMAB program significantly enhanced both the subjective well-being levels and perceptions of God among participants in the experimental group.

Notably, the program strengthened love-oriented perceptions of God while diminishing fear-oriented perceptions, with these effects persisting post-intervention. Conversely, no significant differences were observed in the subjective well-being and perception of God scores of individuals in the control group before and after the program. Overall, the findings suggest that the DOMAB program serves as an effective intervention for promoting the psychological and spiritual well-being of university students.

Keywords

Psychology of Religion, Spiritual Care, Perception of God, Subjective Well-Being, Youth.

Citation

Ulu, Fatma. “The Effect of Domab Program on University Students' Subjective Well-Being and Perception of God”. Religious Studies 68 (June 2025) 415-446.

<https://doi.org/10.15745/da.1641832>

Date of Submission	18.02.2025
Date of Acceptance	08.06.2025
Date of Publication	28.06.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Plagiarism Checks	Yes – İntihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	diniarastimalar98@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Öznel iyi oluş, bireylerin yaşamdan duydukları genel memnuniyeti ifade eden ve psikolojik sağlığın önemli bir göstergesi olarak kabul edilen bir kavramdır. Bu kavram, bireyin sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik koşullarıyla etkileşim içinde şekillenmekte ve aynı zamanda toplumsal refah düzeyinin bireysel yansımalarını da içermektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalar, öznel iyi oluşun yalnızca bireysel ve çevresel faktörlerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda bireyin manevi inançları ve Tanrı algısıyla da anlamlı ilişkiler taşıdığını ortaya koymaktadır. Literatürde, bireylerin yaratıcıya yönelik algılarının psikolojik ve sosyal özellikleriyle nasıl ilişkili olduğunu inceleyen çalışmalar giderek artmaktadır.¹ Bu çalışmalar, olumlu Tanrı algısının bireylerin psikolojik dayanıklılıkları, yaşam doyumları ve duygusal iyilik halleri üzerinde destekleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Bu bağlamda, öznel iyi oluşun güçlendirilmesi ve Tanrı algısının olumlu yönde geliştirilmesi, bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik önemli müdahale alanları arasında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda geliştirilen Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programı, özellikle genç bireylerin manevi değerlerini derinleştirmeyi, psikolojik sağlamlıklarını artırmayı ve öznel iyi oluş düzeylerini iyileştirmeyi amaçlayan bütüncül bir müdahale yaklaşımı olarak dikkat çekmektedir.² Her ne kadar manevi ihtiyaçların bireylerin yaşam doyumu, umut düzeyi ve psikolojik iyilik halleri üzerindeki etkisi literatürde geniş bir yer tutsa da Tanrı algısının DOMAB programı bağlamında nasıl şekillendiği ve bu değişimin öznel iyi oluş üzerindeki etkileri sınırlı düzeyde ele alınmıştır.

Öznel İyi Oluş

Öznel iyi oluş, bireyin hayatından duyduğu genel memnuniyet ve olumlu psikolojik

¹ Veynel Uysal vd., “Ergenlerin Tanrı Algılarıyla Sosyal Kaygı ve Umut Düzeyleri Arasındaki ilişkiler”, *Öneri Dergisi* 11/42 (2014), 222.

² Tuğrul Niyazibeyoğlu, “Lise Öğrencilerinde Tanrı Algısı, İnsani Değerler ve Öz-Yeterlik: Uygulamalı Bir Manevi Danışmanlık Çalışması”, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 6 (2022), 145-148.

durumunu ifade eden çok boyutlu bir kavramdır.³ Bu kavram, bilişsel ve duygusal olmak üzere iki temel bileşenden oluşmaktadır. Bilişsel boyut, bireyin yaşamının farklı alanlarını (örneğin iş, eğitim, sosyal ilişkiler) değerlendirerek ulaştığı genel yaşam tatmini düzeyini kapsamaktadır.⁴ Duygusal boyut ise bireyin yaşantısı boyunca pozitif ve negatif duyguları ne sıklıkla deneyimlendiğiyle ilgilidir. Bu çerçevede öznel iyi oluş, bireyin yaşamına ve yaşamın anlamına dair algılarını bütüncül bir biçimde yansıtmaktadır.⁵ Öznel iyi oluş, bireyin psikolojik sağlamlığı, stresle başa çıkma becerisi ve genel mutluluk düzeyi ile yakından ilişkilidir.⁶ Bu kavram, bireysel farklılıklar, kültürel etkiler, sosyal ilişkiler ve ekonomik koşullar gibi birçok değişkenden etkilenmektedir. Pozitif psikoloji alanında yapılan araştırmalar, öznel iyi oluşun bireyin genel sağlığı, akademik ve mesleki başarıları ile sosyal ilişkileri üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.⁷ Bununla birlikte, dini inanç ve maneviyatın da bireyin öznel iyi oluş düzeyini anlamlı biçimde etkileyebildiği çeşitli araştırmalarda vurgulanmaktadır.⁸ Öznel iyi oluş, bireyin değerler sisteminden yaratıcı ile kurduğu ilişkiye uzanan geniş bir yelpazede yaşamını şekillendiren temel bir psikolojik değişkendir.⁹ Bu değişkenin desteklenmesi, yalnızca bireysel refahı arttırmakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendirmekte, yaşamın anlamına ilişkin algıları zenginleştirmekte ve manevi gelişime önemli düzeyde katkıda bulunmaktadır.

³ Meliha Tuzgöl Dost, “Öznel İyi Oluş Ölçeği’nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 3/23 (2004), 107.

⁴ Frank Martela, “Being as Having, Loving, and Doing: A Theory of Human Well-Being”, *Personality and Social Psychology Review*, 28/4(2024), 385.

⁵ Ana Patrícia Tavares vd., “Spiritual Comfort, Spiritual Support, And Spiritual Care: A Simultaneous Concept Analysis”, *In Nursing forum*, 57/6 (2022), 1559-1566.

⁶ Tayfun Doğan, “Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Öznel İyi Oluş”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 14/1(2013), 56-64.

⁷ Nevat Gencer, “Öznel İyi Oluş: Genel Bir Bakış”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/3 (2018), 2621-2638.

⁸ Cüneyd Aydın, Mevlüt Kaya, “Maneviyat ve Öznel İyi Oluş Değişkenlerinin Hayatın Anlamını Yordaması”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 17 (2021), 41-77.

⁹ Martela, “Being as Having, Loving, and Doing: A Theory of Human Well-Being”, 378-380.

Tanrı Algısı

Tanrı algısı, bireyin Tanrı'ya yönelik inanç, duygu ve düşüncelerini içeren hem psikolojik hem de dini boyutları kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Bu algı, bireyin içinde bulunduğu kültürel çevre, maruz kaldığı dini eğitim, aile yapısı, kişisel yaşam deneyimleri ve çeşitli psikolojik etkenler doğrultusunda şekillenmektedir.¹⁰ Tanrı algısı, bireyin yaşam deneyimleri, içinde bulunduğu sosyal ve kültürel çevre, eğitim düzeyi, maruz kaldığı travmatik olaylar ve aile yaşantısı gibi çok sayıda değişkenin etkisiyle biçimlenmektedir. Yapılan araştırmalar, bireyin Tanrı algısının psikolojik iyi oluş ve genel psikolojik sağlık düzeyi ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.¹¹ Tanrı algısı literatürde temel olarak sevgi yönelimli ve korku yönelimli olmak üzere iki ana kategori altında sınıflandırılmaktadır.¹² Sevgi yönelimli Tanrı algısının bireyde güven duygusunu pekiştirdiği; buna karşılık, korku yönelimli Tanrı algısının kaygı ve depresyon riskini arttırabildiği belirtilmektedir. Özellikle sevgi yönelimli Tanrı algısının bireylerin yaşam memnuniyeti ve yaşam olaylarına karşı geliştirdikleri tutumlarla anlamlı biçimde ilişkili olduğu görülmektedir.¹³ Tanrı algısının sevgi yönelimli bir biçimde gelişmesi, bireyin psikolojik, duygusal ve sosyal yaşamı üzerinde çeşitli olumlu etkiler oluşturmaktadır.¹⁴ Bu bağlamda, sevgi yönelimli Tanrı algısının bireyin içsel huzurunu ve öznel iyi oluş düzeyini arttırdığı; stres ve kaygı ve benzeri olumsuz duyguların ise azalmasına katkı sunduğu görülmektedir. Sevgi yönelimli Tanrı algısında Tanrı, merhametli, bağışlayıcı ve sevgi dolu bir varlık olarak tasavvur edilmekte; bireyler Tanrı ile olan bağılıklarını, sevgi,

¹⁰ Uysal vd, "Ergenlerin Tanrı Algılarıyla Sosyal Kaygı ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişkiler", 228-230.

¹¹ Muhammed Tosun, & Öznur Özdoğan, "Gazilere Manevi Bakım Uygulamaları ve Psikolojik Sağlık", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/1 (2024), 33-62.

¹² Serpil Başar, "Gebelik Sürecinde Manevi Bakım: Hastanede Nicel Bir Uygulama", *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 5(2022), 47-72.; Mehmet Vehbi Polat, *Tükenmişlikle Başa Çıkma Maneviyatı* (Ankara: Sonçağ Akademisi, 2022), 38.

¹³ Faruk Kanger, "Omurilik Felçlisi Engellileri Üzerine Dinî ve Manevi Danışmanlık Odaklı Nitel Bir Araştırma", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 20/43(2022), 105-133.

¹⁴ Abdulcelil Gürbüz, *Almanya'da Yaşayan Türk Göçmen Ailelerin 18-28 Yaşlarındaki Çocuklarına Yönelik Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Etkiliğinin İncelenmesi: Almanya Frankfurt Viernheim Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 8.

şefkat ve minnettarlık temelli bir ilişki biçiminde deneyimlemektedir.¹⁵ Bireyin Tanrı ile kurduğu ilişki sevgi yönelimli olduğunda, bu bağ daha içten, gönüllü ve duygusal bir niteliğe sahip olmaktadır. Buna karşın, korku yönelimli Tanrı algısında Tanrı, cezalandırıcı, otoriter ve mutlak güç sahibi bir varlık olarak tasavvur edilmektedir.¹⁶ Bu bağlamda, günah ve cezalandırılma korkusu, bireyin dini tutum ve davranışlarını belirleyici bir unsur haline getirmekte; bireyler, yanlış yapma endişesi ve Tanrı'nın gazabına uğrama korkusuyla dini pratiklerini yerine getirme eğiliminde olmaktadır. Literatürde Tanrı algısının bireyin psikolojik süreçleri üzerinde belirgin etkiler yarattığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Psikolojik değerlendirmeler, sevgi yönelimli Tanrı algısının öznel iyi oluşu arttırdığını; buna karşılık, korku yönelimli Tanrı algısının kaygı ve suçluluk gibi olumsuz duyguları tetikleyebileceğini ortaya koymaktadır.¹⁷ Sonuç olarak, sevgi yönelimli ve korku yönelimli Tanrı algılarının bireylerin manevi yaşantılarını ve inanç yapılarını farklı biçimlerde etkilediği söylenebilir. Bu algıların bireyler tarafından nasıl deneyimlendiği ve yaşamı anlamlandırma sürecinde üstlendikleri işlev, Tanrı algısının psikolojik süreçler üzerindeki etkisini kavramak için önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

Manevi Güçlenme ve Bakım

Manevi ihtiyaçlar, tüm bireyler açısından temel bir öneme sahiptir. Toplumsal çeşitlilik içerisinde yer alan bireylerde, bu ihtiyaçlar; yaşanan zorluklar ve bireyin içinde bulunduğu yaşam koşullarına bağlı olarak farklı düzeylerde ortaya çıkabilmektedir.¹⁸ Bu bağlamda,

¹⁵ Tuğrul Niyazibeyoğlu, "Lise Öğrencilerinde Tanrı Algısı, İnsani Değerler ve Öz-Yeterlik: Uygulamalı Bir Manevi Danışmanlık Çalışması", *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 6 (2022) 131-151.

¹⁶ Gözde Çelikten, *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Manevi İhtiyaçları ve Annelerine Uygulanan Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Etkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 5-6.; Yıldız, Mualla, and Fatma Kenevir. "A Study on Trust in God in Juvenile Delinquents." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62.1 (2021): 169-195.

¹⁷ Şeymanur Şeker, *Göçmenlere Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Uygulanması: Almanya Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 18-20.

¹⁸ Ingerd Irgens Hynnekleiv et al., "Traces of Spiritual Care in Nursing Records: A Qualitative Study of Cancer Care", *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 38/4 (2024), 924-935.; Alexia M Torke et al., "Effects of Spiritual Care on Well-Being of Intensive Care Family Surrogates: A Clinical Trial", *Journal of Pain and Symptom Management* 65/4

bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamaya ve içsel güçlenmelerini desteklemeye yönelik geliştirilen manevi güçlenme ve bakım programları, hem bireysel iyilik halinin sürdürülmesi hem de toplumsal bütünlüğün desteklenmesi açısından önemli bir müdahale alanı olarak değerlendirilmektedir.¹⁹ Bireylerde psikolojik olarak olumlu özelliklerin geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla, sevgi yönelimli Tanrı algısını güçlendirmeyi hedefleyen müdahale programlarının uygulanması faydalı görülmektedir.²⁰ Bu tür programlar; bireyin yaşam doyumunu artırma, inanç ve değerler sistemlerini destekleme, öz saygı ve kendini kabul etme düzeyini iyileştirme ve yaşamı anlamlı kılma gibi manevi özelliklerin gelişimine önemli katkılar sunabilmektedir.²¹ Literatürde, bireylerin Tanrı algısını ve öznel iyi oluş düzeylerini artırmaya yönelik çeşitli uygulamalara yer verildiği görülmektedir.²² Bu kapsamda; üniversite öğrencileri, engelli bireyler, hastalar, yaşlılar, dezavantajlı gruplar ve yetişkin bireyler üzerinde gerçekleştirilen deneysel çalışmalar, uygulanan programların etkililiğini ortaya koymaktadır.²³ Bu doğrultuda, bireylerin Tanrı algılarının belirlenmesi ve özellikle anksiyete, depres-

(2023), 296-307.

¹⁹ Wasinee Wisarith vd., “Spiritual Care Needs of Terminal Ill Cancer Patients”, *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention: APJCP* 22/12(2021), 3773.

²⁰ Kate Fiona Jones vd., “The Content, Teaching Methods And Effectiveness of Spiritual Care Training For Healthcare Professionals: A Mixed-Methods Systematic Review”, *Journal of Pain and Symptom Management*, 62/3(2021), e261-e278.; Öznur Özdoğan, *İsimsiz Hayatlar Manevi ve Psikolojik Yaklaşımla Arınma ve Öze Dönüş* (Ankara: Özdenöze Yayınları, 2005), 55.

²¹ Feride Göregen, *Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının (DOMAB) Din Eğitimi Alan Ergen Bireylerin Öfke ve Affetme Eğilimleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 6-7.

²² Kyung-Ah Kang vd., “Hospice Palliative Care Nurses’ Perceptions Of Spiritual Care And Their Spiritual Care Competence: A Mixed-Methods Study”, *Journal of clinical nursing* 30/7 (2021), 961-974.

²³ Abdullah Dağcı, *Huzurevi Yaşlılarının Manevi Gereksinimlerinin Belirlenmesi ve Değer Odaklı Manevi Bakım Programının Umud Psikolojik İyi Oluş ve Tanrı Algısı Düzeyleri Üzerindeki Etkiliğinin Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 2-3; Fatma Ulu, *İşitme Engellilik ve Maneviyat* (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2024; Funda Eldemir, *Kanser Maneviyat ve Beyin* (Ed. Öznur Özdoğan). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2024; Faruk Kanger, “Omurlilik Felçlisi Engellileri Üzerine Dinî ve Manevi Danışmanlık Odaklı Nitel Bir Araştırma”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 20/43(2022), 105-133.

yon, somatizasyon, hostilite, olumsuz benlik algısı gibi psikolojik sorunların azaltılmasına yönelik DOMAB programının uygulanabilirliği önerilmektedir.²⁴ Mevcut literatür bulgularına dayanarak, DOMAB programının genç bireylerde sevgi yönelimli Tanrı algısını ve öznel iyi oluş düzeylerini artırmada etkili bir müdahale aracı olabileceği öngörülmektedir.

Araştırmanın Konusu

Bu araştırmada, Değer Odaklı Manevî Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının üniversite öğrencilerinin Tanrı algıları ile öznel iyi oluş düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. İlgili literatür incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin içinde bulundukları gelişimsel dönem itibarıyla taşıdıkları psiko-sosyal özellikler, gündelik yaşamın getirdiği stres etkenleri, aileden bağımsız yaşam koşulları ve geleceğe dair belirsizliklerle bağlantılı olarak manevi ihtiyaçlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanması, bireylerin sosyal, psikolojik ve manevî yönlerden daha sağlıklı gelişim süreci geçirmelerine katkı sunmaktadır. Genç bireylerin manevî ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çeşitli müdahale programları ve eğitim modellerinin geliştirilmesi mümkündür. Bu doğrultuda, Özdoğan tarafından geliştirilen DOMAB programı, farklı hedef gruplara uyarlanarak uygulanmış ve çeşitli araştırmalarda etkinliğini ortaya koyan bir müdahale aracı olarak değerlendirilmiştir.²⁵ Söz konusu programın, bireylerin hem psikolojik hem de manevi iyilik haline katkı sağladığı belirlenmiştir.²⁶ Bu bağlamda, DOMAB programının üniversite öğrencileri üzerindeki etkililiğini deneysel bir yöntemle değerlendiren bu araştırma, yöntembilimsel açıdan da önem arz etmektedir. Araştırma, özellikle genç bireylerin psikolojik iyi oluşlarını ve manevî gelişimlerini desteklemeye yönelik

²⁴ Özge Uçar vd., “Exploring The Relationship Between Spiritual Care And Patient Advocacy of Nurses From Generations X, Y And Z Working In Intensive Care Clinics: A Cross-Sectional Study”, *Intensive and Critical Care Nursing* 84 (2024), 103754.

²⁵ Öznur Özdoğan. *Değer Odaklı Manevî Güçlenme ve Bakım Programının Geliştirilmesi ve Uygulanması*. (içinde) 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı (2019).

²⁶ Gürbüz, *Almanya'da Yaşayan Türk Göçmen Ailelerin 18-28 Yaşlarındaki Çocuklarına Yönelik Değer Odaklı Manevî Güçlenme ve Bakım Programının Etkiliğinin İncelenmesi: Almanya Frankfurt Viernheim Örneği*, (2023), 8.

uygulamalara bilimsel bir temel sunması bakımından literatüre anlamlı katkılar sağlamaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, DOMAB programının üniversite öğrencilerinin sevgi ve korku yönelimli Tanrı algılarına ve öznel iyi oluş düzeylerine etkisini deneysel yöntemle ortaya koymaktır. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir;

H.1. Deney ve kontrol gruplarındaki bireylerin öznel iyi oluş ve Tanrı algısına ilişkin öntest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H.2. Deney grubundaki bireylerin öznel iyi oluş ve Tanrı algısına ilişkin öntest ve sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H.3. Kontrol grubundaki bireylerin öznel iyi oluş ve Tanrı algısına ilişkin öntest ve sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H.4. Deney grubundaki bireylerin öznel iyi oluş ve Tanrı algısına ilişkin sontest ve kalıcılık testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada öntest-sontest kontrol gruplu tam deneysel araştırma deseni kullanılmıştır. Bu desende, araştırma başlangıcında birbirine denk olan iki grup belirlenerek, bir gruba deneysel uygulama yapılmakta ve diğer grup kontrol grubu olarak araştırma süresince izlenmektedir. Katılımcılara başlangıçta yapılan ölçümler öntest olarak uygulanmakta ve bu test sonuçlarına bağlı olarak denkleştirilen gruplardan, deney grubuna önceden belirlenen müdahale programı uygulanmakta ve sürecin sonunda hem deney hem kontrol gruplarına son test uygulanarak uygulamanın etkililiği değerlendirilmektedir. Böylece, müdahalenin bi-

reyler üzerindeki etkisi ölçülebilmektedir. Bu desen, uygulanan programın etkilerini doğrudan gözlemleme ve iki grup arasında oluşabilecek farkları istatistiksel olarak karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Araştırmada kullanılan desen ve gruplara ilişkin sürecin işleyişi Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. *Desen ve Gruplarla İlgili Araştırma Süreci*

Görüşme ve Gözlem (Konu Belirleme Aşamaları)	Ön testlerin Uygulanması ve Grupların Belirlenmesi	Deney Grubu Kontrol Grubu	DOMAB Uygulanması (8 Oturum)	Uygulanması (8 Oturum)	Son testlerin Uygulanması	Kalıcılık Testi
			-			-

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2023-2024 eğitim-öğretim yılı içerisinde Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı ve üniversite kampüsü sınırları içinde konumlanan Muğla Residorm yurdunda konaklayan 18-23 yaş aralığındaki üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Kampüs içi konaklama, araştırmacının katılımcılara düzenli bir biçimde ulaşmasına imkân tanıyarak veri toplama sürecini kısaltmış; müdahale oturumlarının planlanan takvim doğrultusunda yürütülmesini kolaylaştırmıştır. Katılımcıların aynı fiziksel ve sosyal ekolojik bağlamda yaşamaları, çalışma ortamındaki dış değişkenleri kısmen denetim altına alarak veri güvenilirliğini artırmıştır. Katılımcıların belirlenme sürecinde, söz konusu yurttaki konaklayan öğrencilere araştırmanın amacı hakkında bilgilendirici bir duyuru yapılmış ve katılım tamamen gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Bu duyuruya olumlu yanıt veren ve araştırmaya katılmayı kabul eden 48 öğrenci çalışma grubuna dahil edilmiştir. Gönüllü katılım çağrısına kadın öğrencilerin erkek akranlarına kıyasla daha yüksek oranda olumlu yanıt vermesi (öz-seçim etkisi) nedeniyle örnekleme kadın katılımcı oranı yüksektir; bu durum, üniversite örneklemelerinde kadınların psikososyal içerikli çalışmalara katılım eğilimlerinin daha yüksek olduğuna dair

önceki bulgularla uyumludur.²⁷ Araştırmada yer alan katılımcıların seçiminde “üniversite öğrencisi olma” ve “gönüllü katılım” temel kriterleri esas alınmıştır. Uygulama öncesinde tüm katılımcılara ön test olarak ölçme araçları uygulanmış, deney ve kontrol gruplarının puanlarının başlangıçta birbirine denk olmasına özen gösterilmiştir. Bu bağlamda, katılımcıların cinsiyet ve sınıf düzeyleri gibi demografik özellikleri tanımlayıcı olarak raporlanmakla birlikte, deneysel desen gereği grupların ölçek puanları açısından başlangıçta eşitlenmesi hedeflenmiştir.

Tablo 2. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Demografik Özellikler		Deney		Kontrol	
		N	%	N	%
Cinsiyet	Kadın	17	70,8	15	62,5
	Erkek	7	29,2	9	37,5
Sınıf Düzeyi	1	2	8,3	5	20,8
	2	3	12,5	-	-
	3	13	54,2	19	79,2
	4	6	25,0	-	-

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin veriler, cinsiyet ve sınıf düzeyine göre incelenmiş ve bulgular Tablo 2’de sunulmuştur. Yapılan analizler sonucunda deney grubundaki öğrencilerin %70,8’inin (n=17), kontrol grubundaki öğrencilerin ise %62,5’inin (n=15) kadın olduğu belirlenmiştir. Bu durum, her iki grupta da kadın katılımcıların çoğunlukta olduğunu göstermektedir. Sınıf düzeyine göre yapılan değerlendirmede; deney grubundaki öğrencilerin %8,3’ünün birinci sınıf, %12,5’inin ikinci sınıf, %54,2’sinin üçüncü sınıf ve %25’inin dördüncü sınıf düzeyinde öğrenim görmekte olduğu saptanmıştır. Kontrol grubunda yer alan öğrencilerin ise %20,8’inin birinci sınıf, %79,2’sinin ise üçüncü sınıf düzeyinde eğitime devam ettiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, her iki gruptaki katılımcıların sınıf düzeylerinde farklılıklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak deneysel

²⁷ Porter, Stephen R., and Michael E. Whitcomb. "Non-response in student surveys: The role of demographics, engagement and personality." *Research in higher education* 46 (2005): 127-152.

araştırmanın temel dayanağı, gruplar arası ölçek puanlarının başlangıçta denk olması ilkesine dayanmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında verilerin toplanmasında *Demografik Bilgi Formu*, *Tanrı Algısı Ölçeği* ve *Öznel İyi Oluş Ölçeği* kullanılmıştır.

Demografik Bilgi Formu, katılımcıların temel özelliklerini belirlemek amacıyla hazırlanmış olup, bu çalışmada özellikle *cinsiyet* ve *sınıf düzeyi* değişkenleri dikkate alınmıştır.

Tanrı Algısı Ölçeği, Güler²⁸ tarafından geliştirilmiş olup bireylerin Tanrı'ya ilişkin inanç, duygu ve düşüncelerini yansıtan algılarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek, 22 madde ve 5 alt boyuttan oluşmakta, 5'li likert tipi olarak yapılandırılmıştır. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı %55,6; Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı ,83 olarak rapor edilmiştir. Bu çalışmada yapılan analizler sonucunda ise ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,85 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutları, bireylerin Tanrı'ya yönelik farklı duygu ve algı biçimlerini yansıtmaktadır. Bu doğrultuda, ölçek "Seven Tanrı" (8 madde) ve "Tanrıya Yönelik Olumlu Duygular" (4 madde) alt boyutlarıyla Tanrı'yı sevgi, merhamet ve yakınlık temelli algılayan bireyleri değerlendirmeye yöneliktir. Öte yandan, "Uzak/Umursamaz Tanrı" (4 madde), "Korkutan ve Cezalandıran Tanrı" (3 madde) ile "Tanrıya Yönelik Olumsuz Duygular" (3 madde)" alt boyutları, bireylerin Tanrı'yı mesafeli, ilgisiz, korku veren ya da cezalandırıcı bir varlık olarak algıladıklarını ifade eden yapıları kapsamaktadır. Olumsuz duyguları ifade eden 10 madde ters kodlanmış; bu doğrultuda ölçekten elde edilen toplam puanlar da ters kodlamaya göre hesaplanmıştır. Ölçek, bireylerin sevgi ve korku yönelimli Tanrı algılarını değerlendirmede kullanılmaktadır.

²⁸ Güler, Özlem. "Tanrı algısı ölçeği (TA): Geçerlik ve güvenirlik çalışması." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48.1 (2007): 123-133.

Öznel İyi Ölçeği, Tuzgöl-Dost tarafından geliştirilmiş olup bireylerin yaşam memnuniyeti, psikolojik dayanıklılığı ve genel ruh sağlığına ilişkin değerlendirmelerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek 46 maddeden oluşmakta ve 5'li likert tipi olarak yapılandırılmıştır. Maddelerin 26'sı olumlu, 20'si olumsuz yönde yapılandırılmıştır. Olumsuz maddeler: 2, 4, 6, 10, 13, 15, 17, 19, 21, 24, 26, 28, 30, 32, 35, 37, 38, 40, 43, 45 numaralı maddelerdir ve bu maddeler ters puanlanarak değerlendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek toplam puan 46 ile 230 arasında değişmekte olup, yüksek puanlar bireyin öznel iyi oluş düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonucunda ölçeğin 11 faktörlü bir yapı ortaya koyduğu; ancak tek faktörlü biçimde de değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans %63,83; genel güvenirlik katsayısı ise ,95 olarak rapor edilmiştir.²⁹ Bu araştırma kapsamında yapılan güvenirlik analizi sonucunda ise ölçeğin iç tutarlılık katsayısı ,89 olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verilerinin toplanması ve deneysel uygulamaların yürütülmesi, araştırmacı tarafından doğrudan gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın uygulama sürecine ilişkin etik izin, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 06.03.2024 tarihli, 35 sayılı karar ve 240025 protokol numarası ile uygun bulunmuştur. Araştırmaya katılan tüm bireylerden, çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarını ve verilerin araştırma amacıyla kullanılmasına izin verdiklerini belirten yazılı onam formu alınmıştır.

Araştırma kapsamında, veri toplama sürecinin ilk aşamasında katılımcılara Öznel İyi Oluş Ölçeği ve Tanrı Algısı Ölçeği uygulanmıştır. Ölçeklerden elde edilen öntest puanların birbirine yakın olması dikkate alınarak, katılımcılar deney ve kontrol gruplarına atanmıştır. Uygulama süresince kontrol grubunda mevcut öğretim uygulamaları devam ettirilirken, deney grubuna sekiz oturumdan oluşan DOMAB programı uygulanmıştır. Her iki grubun ön-test, son-test, kalıcılık testi puanları karşılaştırılarak programın etkisi değerlendirilmiştir.

²⁹ Tuzgöl Dost, "Öznel İyi Oluş Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", 104-106.

DOMAB programın bireyler üzerindeki etkileri; farkındalık kazanımı, manevi baş etme becerilerinin gelişimi, olumlu düşünme eğilimi, manevi güçlenme, değerlere dayalı yaşam becerileri, sabır, şükür, azim, affetme, denge, Yaradan sevgisi, yaşantıları anlamlandırma gibi çok boyutlu kazanımlar çerçevesinde tanımlanmıştır.³⁰ DOMAB programına ilişkin oturumların tematik yapısı ve içerikleri özet olarak Tablo3'te sunulmuştur.

Bu araştırma kapsamında geliştirilen uygulama içeriği, ilgili literatürdeki çalışmalar temelinde yürütülen ihtiyaç analizlerine dayanmaktadır. Bu bağlamda, üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen önceki araştırmalarda öğrencilerin azim, mutluluk, tevekkül, özgürlük, denge, irade-itidal, dua, maneviyat, olumlu düşünme, sabır azim, şükür ve farkındalık gibi çeşitli manevi ihtiyaçlara sahip oldukları belirlenmiştir.³¹ Söz konusu ihtiyaçlardan hareketle oluşturulan bu çalışma, literatürdeki benzer çalışmaların devamı niteliğinde olup, genç bireylerin manevî ihtiyaçların karşılanmasına ve psikolojik destek süreçlerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Tablo 3. DOMAB Programının Oturumları, Temaları, Süreleri ve Kazanımları

Oturum Baş- lığı	Süre (dk)	Amaç	Kazanım
Farkındalık ve Kendini Tanıma	60	Katılımcıların kişisel özellikleri, ilgi ve motivasyonları, tutum ve davranışlarını fark etmeleri	Kendini tanıma, bireysel farkındalık geliştirme
Sabır	60	Sabır ve tahammül kavramlarının ayırt edilmesi	Sabır kavramının içselleştirilmesi, günlük yaşamda uygulamaya yönelik bilinç kazanımı

³⁰ Göregen, Feride. *Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının (DOMAB) Din Eğitimi Alan Ergen Bireylerin Öfke ve Affetme Eğilimleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022). ; Gürbüz, Abdulcelil. *Almanya'da Yaşayan Türk Göçmen Ailelerin 18-28 Yaşlarındaki Çocuklarına Yönelik Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Etkiliğinin İncelenmesi: Almanya Frankfurt Viernheim Örneği*. (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).; Niyazibeyoğlu, Tuğrul. "Lise Öğrencilerinde Tanrı Algısı, İnsani Değerler ve Öz-Yeterlik: Uygulamalı Bir Manevi Danışmanlık Çalışması". *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 6 (2022) 131-151.

³¹ Maden, Cengiz. "Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı GSB Yurtları Uygulaması (Gazi Evrenos Erkek Öğrenci Yurdu Örneği), Uygulamalı Din Psikolojisi Sempozyumu, 8-9 Eylül 2022, Ankara, 23-25.

Oturum Baş- lığı	Süre (dk)	Amaç	Kazanım
Affetme	60	Affetmenin bir süreç olarak kavranması	Kendini ve başkalarını affetme, olumsuz yaşıntılarda olumlu yönleri fark etme, affetmenin ilahi bir yönü olduğunun farkına varma
Azim	60	Azim ve hırs kavramlarının ayırt edilmesi	Azmin yapıcı, hırsın tüketici bir özellik olduğunun kavranması, bireysel yaşantılardan örneklerle farkındalık geliştirme
Şükür	60	Şükürün anlamı ve mukayeseli şükürün farklarının açıklanması	Anda kalmanın önemi, yaşamın her anına dostça yaklaşma, bireyin kendisine özen göstermesi
Denge	60	Denge kavramının bireysel ve evrensel düzeyde açıklanması	Günlük yaşamda dengeyi kurma, kainattaki düzen ile bireysel yaşam arasında bağlantı kurma
Olumlu Düşünme	60	Olumlu düşünmenin yaşam üzerindeki etkilerinin fark edilmesi	Düşünce yapısını değiştirme isteği, olumlu düşünmenin yaşam kalitesi üzerindeki etkisini kavrama
Aşkın Yanı- mız (Manevi- yat)	60	Maneviyatın tanımlanması ve Yaradan'la bağ kurma kavramının açıklanması	Ruhun ölümsüzlüğü inancının yasla başa çıkmadaki rolünü fark etme, maneviyatın bireysel iyilik haliyle ilişkisini kavrama

Verilerin Analizi

Araştırmada, DOMAB programının genç bireyler üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla öntest, sontest ve kalıcılık testi verileri, SPSS 24 istatistik analiz programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin analizine başlamadan önce, öncelikle normallik ve homojenlik varsayımlarının sağlanıp sağlanmadığı incelenmiştir. Bu doğrultuda, verilerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov Simirnov testi ile test edilmiş ve elde edilen sonuçlara göre verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir ($p>,05$). Ayrıca çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları da değerlendirilmiş; tüm değerlerin -1 ve +1 aralığında olması nedeniyle dağılımın normal olduğu sonucuna varılmıştır. Verilerde uç değerlere rastlanmamıştır.

Verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle, gruplar arası karşılaştırmalarda bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Araştırmada, öntest, sontest ve kalıcılık testi sonuçları;

Öznel İyi Oluş Ölçeği ile Tanrı Algısı Ölçeği ve bu ölçeklerin alt boyutları dikkate alınarak analiz edilmiştir. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi) $p \leq ,05$ olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Tablo 4. Deney ve Kontrol Gruplarının Öntest Puanlarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Grup	N	Aritme- tik Orta- lama	Stan- dart Sapma	t	Sd	p
Öznel İyi Oluş	Deney	24	172,1250	22,64338	1,316	46	0,195
	Kontrol	24	163,1250	24,70753			
Seven Tanrı	Deney	24	29,7917	11,43594	,819	46	0,417
	Kontrol	24	27,3333	9,23917			
Tanrıya Yönelik Olumlu Duygular	Deney	24	15,3750	5,18201	,783	46	0,438
	Kontrol	24	14,2917	4,36865			
Uzak/Umursamaz Tanrı	Deney	24	8,2500	4,50362	1,085	46	0,283
	Kontrol	24	7,1667	1,90347			
Korkutan ve Cezalandırıcı Tanrı	Deney	24	5,7500	2,59179	,401	46	0,690
	Kontrol	24	5,5000	1,61515			
Tanrıya Yönelik Olumsuz Duygular	Deney	24	5,7083	2,25503	1,823	46	0,075
	Kontrol	24	4,6667	1,65940			
Tanrı Algısı Toplam	Deney	24	81,7917	14,86747	-,368	46	0,715
	Kontrol	24	83,1250	9,69228			

Araştırmada deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin öznel iyi oluş ve Tanrı algısı ölçeklerinden elde ettikleri öntest puanlarının karşılaştırılması bağımsız örneklem t testi ile yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda öznel iyi oluş düzeyleri açısından deney ve kontrol gruplarının öntest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t=1,316$; $p>,05$). Bu sonuç, iki grubun uygulama öncesinde öznel iyi oluş düzeyleri bakımından birbirine denk olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tanrı algısı ölçeği alt boyutlarına ilişkin yapılan analizlerde de gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. “Seven Tanrı”

($t=,819$; $p>,05$), “Tanrıya Yönelik Olumsuz Duygular” ($t=,783$), “Uzak/Umursamaz Tanrı” ($t=1,085$), “Korkutan Cezalandıran Tanrı” ($t=,401$), “Tanrıya Yönelik Olumsuz Duygular” ($t=1,823$) ve Tanrı algısı toplam puanı ($t=-,368$; $p>,05$) açısından deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu bulgular, deney ve kontrol gruplarının uygulama öncesinde hem öznel iyi oluş hem de Tanrı algısı düzeyleri bakımından istatistiksel olarak denk olduklarını göstermektedir.

Tablo 5. Deney Grubunun Öntest, Sontest ve Kalıcılık Puanlarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Test	N	Aritme- tik Orta- lama	Stan- dart Sapma	t	sd	p
Öznel İyi Oluş	Öntest	24	172,12	22,643			
	Sontest	24	185,54	16,516	-6,876	23	0,000
	Sontest	24	185,54	16,516			
	Kalıcılık	24	187,166	16,516	-2,833	23	0,009
Seven Tanrı	Öntest	24	29,79	11,439			
	Sontest	24	33,37	6,526	-2,916	23	0,008
	Sontest	24	33,37	6,526			
	Kalıcılık	24	34,12	5,914	-3,191	23	0,004
Tanrıya Yönelik Olumlu Duygular	Öntest	24	15,37	5,182			
	Sontest	24	16,00	4,491	-2,128	23	0,044
	Sontest	24	16,00	4,491			
	Kalıcılık	24	16,33	4,177	-1,781	23	0,088
Tanrı Algısı Ölçeği	Öntest	24	8,25	4,503			
	Sontest	24	7,20	3,336	3,232	23	0,000
	Sontest	24	7,20	3,336			
	Kalıcılık	24	7,31	2,857	-,471	23	0,714
Korkutan ve Cezalandıran Tanrı	Öntest	24	5,75	2,591			
	Sontest	24	5,05	1,390	3,071	23	0,015
	Sontest	24	5,05	1,390			
	Kalıcılık	24	4,96	1,160	1,225	23	0,233
	Öntest	24	5,70	2,255	3,723	23	0,000

Tanrıya Yönelik Olumsuz Duygular	Sontest	24	5,14	1,841			
	Sontest	24	5,14	1,841			
	Kalıcılık	24	5,08	1,674	,415	23	0,870

Deney grubundaki öğrencilerin öznel iyi oluş ve Tanrı algısı ölçeklerinden elde ettikleri öntest, sontest ve kalıcılık testi puanlarının karşılaştırılması ilişkili örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, öznel iyi oluş düzeyleri bakımından öntest ve sontest puanları arasında ($t=-6,876$; $p\leq 0,05$) ve sontest ile kalıcılık testi puanları arasında ($t=-2,833$; $p\leq 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağı incelendiğinde, sontest puanlarının öntest puanlarına göre; kalıcılık testi puanlarının ise sontest puanlarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, DOMAB programının uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin öznel iyi oluş düzeylerini anlamlı biçimde arttırdığını ve bu etkinin uygulama sonrasında da devam ettiğini göstermektedir.

Tanrı algısı ölçeği alt boyutları açısından yapılan analizlerde ise şu bulgular elde edilmiştir: Seven Tanrı alt boyutunda, öntest-sontest puanları arasında ($t=-2,916$; $p\leq 0,05$) ve sontest kalıcılık testi puanları arasında ($t=-3,191$; $p\leq 0,05$) anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Sontest ve kalıcılık puanlarının artmış olması, programın sevgi yönelimli Tanrı algısını kalıcı bir biçimde güçlendirdiğini göstermektedir.

Tanrıya Yönelik Olumlu Duygular alt boyutunda, öntest-sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t=-2,128$; $p\leq 0,05$); ancak sontest-kalıcılık testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t=-1,781$; $p>0,05$). Ortalama puanlara bakıldığında, sontest puanlarının öntest puanlarına göre daha yüksek olduğu; kalıcılık testi puanlarının da sontestten yüksek olmasına rağmen farkın anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulgu, DOMAB programının olumlu duygulara dayalı Tanrı algısını kısa vadede arttırdığını göstermektedir.

Uzak/Umursamaz Tanrı alt boyutunda, öntest-sontest puanları arasında anlamlı bir azalma tespit edilmiştir ($t=3,232$; $p\leq 0,05$), ancak sontest-kalıcılık puanlarının anlamlı bir fark-

lılık bulunmamıştır ($t=0,471$; $p>0,05$). Ortalama puanlara göre sontest puanlarının öntest puanlarında daha düşük olup bu azalma kalıcılık aşamasında da korunmuştur. Bu durum, programın uzak /umursamaz Tanrı algısını azaltmada etkili olduğunu göstermektedir.

Korkutan ve Cezalandıran Tanrı alt boyutunda, ön test-sontest puanları arasında anlamlı azalma olduğu görülmüştür ($t=3,071$; $p\leq 0,05$), ancak sontest-kalıcılık testi arasında anlamlı bir değişim bulunmamıştır ($t=1,225$; $p>0,05$). Ortalama puanlar, uygulama sonrasında bu algının azaldığını ve bu azalmanın korunduğunu göstermektedir.

Tanrıya Yönelik Olumsuz Duygular alt boyutunda da benzer şekilde, ön test-son test puanları arasında anlamlı bir azalma tespit edilmiştir ($t= 3,723$; $p\leq 0,05$), ancak sontest-kalıcılık testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($t= ,415$; $p>0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde, programın bu boyutta da olumlu bir değişim yarattığı ve etkinin sürdüğü anlaşılmaktadır.

Bu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, DOMAB programının deney grubundaki öğrencilerde hem öznel iyi oluş düzeyini arttırdığı hem de sevgi yönelimli Tanrı algısını güçlendirdiği ve korku yönelimli Tanrı algısını azalttığı; ayrıca bu etkilerin program sonrası dönemde de kalıcılığını koruduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Kontrol Grubunun Öntest - Sontest Puanlarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Test	N	Aritme- Stan-		t	sd	p
			tik Orta- dart	lama Sapma			
Öznel İyi Oluş	Öntest	24	163,12	24,707	,709	23	0,486
	Sontest	24	161,29	18,839			
Tanrı Al- gısı Öl- çeği	Öntest	24	27,33	9,239	0,727	23	0,475
	Sontest	24	27,04	7,964			
Tanrıya Yönelik	Öntest	24	14,29	4,368	1,225	23	0,233

Olumlu Duygular	Sontest	24	14,08	4,241			
Uzak/Umursamaz Tanrı	Öntest	24	7,16	1,903	-1,326	23	0,198
	Sontest	24	7,62	1,377			
Korkutan ve Ceza-Öntest		24	5,50	1,615	-1,218	23	0,236
landıran Tanrı	Sontest	24	5,83	1,464			
Tanrıya Yönelik Öntest		24	4,66	1,659	-1,792	23	0,086
Olumsuz Duygular	Sontest	24	5,08	1,316			

Araştırmada, kontrol grubundaki öğrencilerin öznel iyi oluş ve Tanrı algısı ölçeklerinden elde ettikleri öntest ve sontest puanlarının karşılaştırılması ilişkili örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, öznel iyi oluş düzeyleri bakımından öntest ve sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t=,709$; $p>0,05$). Bu sonuç, kontrol grubundaki öğrencilerin öznel iyi oluş düzeylerinde uygulama süreci boyunca anlamlı bir değişim yaşanmadığını göstermektedir.

Tanrı algısı ölçeği alt boyutları açısından yapılan değerlendirmelerde, kontrol grubunda uygulama öncesi ve sonrası arasında anlamlı bir değişim meydana gelmediği görülmüştür. Buna göre, “Seven Tanrı” ($t=727$; $p>0,05$), “Tanrıya Yönelik Olumlu Duygular” ($t=1,225$; $p>0,05$), “Uzak/Umursamaz Tanrı” ($t=-1,326$; $p>0,05$), “Korkutan ve Cezalandıran Tanrı” ($t=-1,218$; $p>0,05$) ve “Tanrıya Yönelik Olumsuz Duygular” ($t=-1,792$; $p>0,05$) alt boyutlarında öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, 18-23 yaş aralığındaki üniversite öğrencilerine uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının Tanrı algısı ve öznel iyi oluş düzeyleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı, DOMAB programının öğrencilerin psikolojik ve manevi iyi oluşlarını nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Sekiz oturum-

dan oluşan program yalnızca deney grubuna uygulanmış; kontrol grubu ise herhangi bir müdahaleye tabi tutulmadan izlenerek dışsal değişkenler denetim altına alınmıştır. Öntest sonuçları, deney ve kontrol gruplarının öznel iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri bakımından denk olduğunu göstermiştir. Uygulama sonrasında elde edilen veriler, deney grubundaki öğrencilerin öznel iyi oluş düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir artış olduğunu ortaya koymuştur. Tanrı algısının alt boyutları incelendiğinde, sevgi yönelimli Tanrı algısını temsil eden “Seven Tanrı” ile “Tanrıya Yönelik Olumlu Duygular” alt boyutlarında anlamlı düzeyde artış; korku yönelimli Tanrı algısını yansıtan “Uzak/Umursamaz Tanrı”, “Korkutan ve Cezalandıran Tanrı” ve “Tanrıya Yönelik Olumsuz Duygular” alt boyutlarında ise anlamlı azalış belirlenmiştir. Kalıcılık testi bulguları, bu kazanımların uygulamadan sonraki dönemde de sürdüğünü göstermektedir.

Dolayısıyla DOMAB programının üniversite öğrencilerinin hem psikolojik hem de manevi iyilik hallerini güçlendirdiği sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar, mevcut literatürle tutarlıdır: Maden’in gerçekleştirdiği çalışmada, üniversite öğrencilerine uygulanan DOMAB programının öğrencilerin farkındalıklarını artırdığı, değer temelli yaşam biçimlerini olumlu etkilediği ve programın öğrenciler tarafından etkili bulunduğu belirtilmiştir.³² Özdoğan tarafından yürütülen araştırmada da DOMAB programının korku yönelimli Tanrı algısını azaltırken, sevgi yönelimli Tanrı algısını artırdığı ifade edilmiştir. Dağcı ise programın psikolojik iyi oluş üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymuştur.³³

Şeker’in göçmen katılımcılarla yürüttüğü çalışmada, DOMAB uygulaması, sevgi yönelimli Tanrı algısını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde arttırırken korku yönelimli algıyı

³² Maden, Cengiz. "Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı GSB Yurtları Uygulaması (Gazi Evrenos Erkek Öğrenci Yurdu Örneği), Uygulamalı Din Psikolojisi Sempozyumu, 8-9 Eylül 2022, Ankara, 23-25.

³³ Dağcı, Huzurevi Yaşlılarının Manevi Gereksinimlerinin Belirlenmesi ve Değer Odaklı Manevi Bakım Programının Umud Psikolojik İyi Oluş ve Tanrı Algısı Düzeyleri Üzerindeki Etkiliğinin Değerlendirilmesi. 264.

azaltmıştır.³⁴ Benzer biçimde Çelikten, programın sevgi yönelimli Tanrı algısını güçlendirdiğini ve psikolojik iyi oluşta gelişim sağladığını rapor etmiştir.³⁵ Başar'ın gebeler üzerinde gerçekleştirdiği araştırma ise, DOMAB programının Tanrı algısı ile dini başa çıkma düzeylerini olumlu yönde etkilendiğini ve doğum sonrası depresyon belirtilerini azalttığını göstermiştir.³⁶ Gürbüz, göçmen bireylerde programın psikolojik iyi oluş, manevi iyilik hali ve Tanrı algısı üzerinde pozitif etkiler yarattığını saptamıştır.³⁷ Tosun ve Özdoğan da tema odaklı DOMAB grup oturumlarının sevgi yönelimli Tanrı algısını arttırmada etkili olduğunu belirtmiştir. Bu bulgular, programın yalnızca üniversite öğrencileri değil, farklı yaş ve sosyokültürel gruplar için de yaygın olarak uygulanabilir ve işlevsel bir müdahale aracı olduğunu desteklemektedir.³⁸

Uluslararası literatür, manevi bakımın bireyler üzerindeki olumlu etkilerini desteklemektedir. Örneğin, Jones ve ark. manevi bakım programlarının sağlık çalışanlarının hasta bakım kalitesi ve mesleki yeterlilik algılarını anlamlı düzeyde arttırdığını göstermiştir.³⁹ Kang ve ark. ise hemşirelerin manevi bakım yeterliklerinin, hastaların manevi ihtiyaçlarının karşılamada belirleyici bir faktör olduğunu vurgulamıştır.⁴⁰ Eldemir⁴¹ ve Kaba'nın⁴² yürüttükleri

³⁴ Şeker, *Göçmenlere Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Uygulanması: Almanya Örneği*, 195.

³⁵ Çelikten, *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Manevi İhtiyaçları ve Annelerine Uygulanan Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Etkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 145-147.

³⁶ Başar, "Gebelik Sürecinde Manevi Bakım: Hastanede Nicel Bir Uygulama", 59-61.

³⁷ Gürbüz, *Almanya'da Yaşayan Türk Göçmen Ailelerin 18-28 Yaşlarındaki Çocuklarına Yönelik Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Etkiliğinin İncelenmesi: Almanya Frankfurt Viernheim Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 222.

³⁸ Tosun ve Özdoğan, "Gazilere Manevi Bakım Uygulamaları ve Psikolojik Sağlık", 35-37.

³⁹ Jones vd., "The Content, Teaching Methods And Effectiveness of Spiritual Care Training For Healthcare Professionals: A Mixed-Methods Systematic Review", e264-e267.

⁴⁰ Kang vd., "Hospice Palliative Care Nurses' Perceptions Of Spiritual Care And Their Spiritual Care Competence: A Mixed-Methods Study", *Journal of clinical nursing*, 30/7 (2021), 961-974.

⁴¹ Funda Eldemir, *Kanser Maneviyat ve Beyin* (Ed. Öznur Özdoğan), Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2024.

⁴² Kaba, *Disiplin Cezası Almış Lise Öğrencilerinin Manevi İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının (DOMAB) Etkisinin İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 207.

çalışmalar, DOMAB programının hem onkoloji hastalarının yakınlarında hem de disiplin cezası almış öğrencilerde manevi ihtiyaçları karşılama açısından etkili olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde Wisesrith ve ark., kanser hastalarının ölüm gerçeğiyle baş etme, yaşamın anlamını bulma ve yaşam hedeflerini yeniden değerlendirme süreçlerinde manevi desteğe ihtiyaç duyduklarını belirlemiştir.⁴³

Göregen'in yürüttüğü çalışmada ise DOMAB programının Tanrı algısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişim saptanmamıştır.⁴⁴ Bu bulgunun, müdahale grubunun özellikleri, içerik ve oturum süresi ya da kullanılan ölçme araçlarındaki farklılıklardan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Rykkje ve ark., sağlık bilimleri öğrencilerin manevi bakım yeterliliklerini geliştirmeyi amaçlayan programların etkililiğini incelemiş ve bu içeriklerin hem müfredata hem de günlük klinik uygulamalara entegrasyonunun önemini vurgulamıştır.⁴⁵ Payne ise üniversite öğrencilerin ruh sağlığı sorunlarıyla baş etme süreçlerinde aldıkları desteğin yetersiz kaldığını ve öğretim üyelerinin ise manevi destek sunma konusunda eksiklikler yaşadığını bildirmiştir.⁴⁶

Tüm bu araştırmalar birlikte değerlendirildiğinde hem ulusal hem de uluslararası literatürde üniversite öğrencilerinin farklı düzeylerde manevi ihtiyaçlara sahip oldukları görülmekle birlikte, yurt dışı araştırmalarının çoğunun manevi bakım uygulamalarını bireylerle sınırlı tuttuğu dikkati çekmektedir. Bu durum, klinik olarak "sağlıklı" kabul edilen bireylerin de psikolojik ve manevi gereksinimlerinin bulunduğunu ve bu gereksinimlere yönelik müdahale programlarının geliştirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

⁴³ Wisesrith vd., "Spiritual Care Needs of Terminal Ill Cancer Patients", *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention: APJCP*, 22/12(2021), 3773.

⁴⁴ Göregen, "Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının (DOMAB) Din Eğitimi Alan Ergen Bireylerin Öfke ve Affetme Eğilimleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi", 341.

⁴⁵ Rykkje, Linda, et al. "Educational Interventions And Strategies For Spiritual Care İn Nursing And Healthcare Students And Staff: A Scoping Review." *Journal Of Clinical Nursing* 31.11-12 (2022): 1440-1464.

⁴⁶ Payne, Helen. "Teaching staff and student perceptions of staff support for student mental health: A university case study." *Education Sciences* 12.4 (2022): 237.

Bu araştırma, DOMAB programının bireylerin psikolojik iyi oluşu, öznel iyi oluş düzeyleri ve sevgi yönelimli Tanrı algıları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu etkiler yarattığını göstermiştir. Literatür, DOMAB programının ergenler, üniversite gençleri, göçmenler, hastalar, yaşlılar ve engelli bireyler gibi farklı yaş ve sosyokültürel gruplar üzerinde de etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca programın hedef kitlelerin manevi ihtiyaçlarına göre uyarlanarak farklı oturum sayılarıyla uygulanabildiği rapor edilmiştir.

Literatür bulguları bütüncül bir şekilde incelendiğinde, DOMAB programının bireylerde sevgi yönelimli Tanrı algısını, psikolojik iyi oluş düzeyini ve manevi dengeyi anlamlı ölçüde artırdığını; buna karşılık korku yönelimli Tanrı algısını, depresyon ve anksiyete gibi olumsuz psikolojik göstergeleri ise istatistiksel açıdan anlamlı biçimde azalttığını göstermektedir.

Bu doğrultuda, araştırmanın bulgularının ışığında aşağıda sıralanan öneriler sunulmuştur:

- DOMAB programının farklı yaş, kültür ve sosyo-ekonomik gruplar için içerik bakımından yeniden yapılandırılması; özellikle engelli bireyler, göçmenler, yaşlılar, kanser hastaları ve gaziler gibi manevi desteğe yüksek düzeyde gereksinim duyan topluluklara özel modellerin tasarlanması önerilmektedir.
- Ergenler, göçmenler, kronik hastalığa sahip bireyler ve travmatik yaşam olaylarına maruz kalmış kişilerde manevi güçlenme programlarının erken dönemde uygulanması, öznel iyi oluşu destekleme bakımından kritik görülmektedir.
- Kanser hastalarının manevi ihtiyaçları göz önünde bulundurularak hastanelerde manevi bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması; bu kapsamda hemşireler ve hasta bakım personeli için DOMAB temelli hizmet içi eğitim programlarının geliştirilmesi önem taşımaktadır.

- Üniversite öğrencilerinin manevi gereksinimlerinin karşılanabilmesi adına, Yükseköğretim Kurulu ve Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın ortak girişimleriyle üniversitelere yönelik somut manevi bakım politikaları oluşturulmalı ve DOMAB odaklı uygulamaların yükseköğretim kurumlarında yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

Kaynaklar|References

- Aydın, Cüneyd- Kaya, Mevlüt. “Maneviyat ve Öznel İyi Oluş Değişkenlerinin Hayatın Anlamını Yordaması”. *Amasya İlahiyat Dergisi* 17 (2021), 41-77.
- Başar, Serpil. “Gebelik Sürecinde Manevi Bakım: Hastanede Nicel Bir Uygulama”. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 5 (2022), 47-72.
- Çelikten, Gözde. *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Manevi İhtiyaçları ve Annelerine Uygulanan Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2021).
- Dağcı, Abdullah. *Huzurevi Yaşlılarının Manevi Gereksinimlerinin Belirlenmesi ve Değer Odaklı Manevi Bakım Programının Umut Psikolojik İyi Oluş ve Tanrı Algısı Düzeyleri Üzerindeki Etkiliğinin Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2020).
- Doğan, Tayfun. “Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Öznel İyi Oluş”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 14/1 (2013): 56-64.
- Eldemir, Funda. *Kanser Maneviyat ve Beyin*, editör Öznur Özdoğan. Ankara: Nobel Bilimsel Es-erler, 2024.
- Gencer, Nevzat. “Öznel İyi Oluş: Genel Bir Bakış”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Der-gisi* 11/3 (2018), 2621-2638.
- Göregen, Feride. *Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının (DOMAB) Din Eğitimi Alan Ergen Bireylerin Öfke ve Affetme Eğilimleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Gürbüz, Abdulcelil. *Almanya'da Yaşayan Türk Göçmen Ailelerin 18-28 Yaşlarındaki Çocuklarına Yö-nelik Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Etkiliğinin İncelenmesi: Almanya Frankfurt Viernheim Örneği*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- Hynnekleiv, Ingerd Irgens vd., “Traces of Spiritual Care in Nursing Records: A Qualitative Study Of Cancer Care”. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 38/4 (2024): 924-935.
- Jones, Kate Fiona vd., “The Content, Teaching Methods And Effectiveness of Spiritual Care Training For Healthcare Professionals: A Mixed-Methods Systematic Review”. *Journal of Pain and Symptom Management* 62/3(2021): e261-e278.
- Kaba, Bihter. *"Disiplin Cezası Almış Lise Öğrencilerinin Manevi İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Değer Odaklı Manevi Güçlenme Ve Bakım Programının (DOMAB) Etkisinin İncelenmesi"*. Doktora

- Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Kang, Kyung-Ah vd., "Hospice Palliative Care Nurses' Perceptions Of Spiritual Care And Their Spiritual Care Competence: A Mixed-Methods Study". *Journal of Clinical Nursing* 30/7 (2021): 961-974.
- Kanger, Faruk. "Omurilik Felçlisi Engellileri Üzerine Dinî ve Manevi Danışmanlık Odaklı Nitel Bir Araştırma". *Değerler Eğitimi Dergisi* 20/43(2022): 105-133.
- Maden, Cengiz. "Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı GSB Yurtları Uygulaması (Gazi Evrenos Erkek Öğrenci Yurdu Örneği), *Uygulamalı Din Psikolojisi Sempozyumu*, 8-9 Eylül 2022, Ankara, 23-25.
- Martela, Frank. "Being as Having, Loving, and Doing: A Theory of Human Well-Being". *Personality and Social Psychology Review* 28/4(2024): 372-397.
- Niyazibeyoğlu, Tuğrul. "Lise Öğrencilerinde Tanrı Algısı, İnsani Değerler ve Öz-Yeterlik: Uygulamalı Bir Manevi Danışmanlık Çalışması". *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 6 (2022): 131-151.
- Özdoğan, Öznur. *Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Geliştirilmesi ve Uygulanması*. içinde Özcan Güngör (ed.)5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kitabı, 39. Ankara: Sageya Yayıncılık, 2019.
- Özdoğan, Öznur. *İsimsiz Hayatlar Manevi ve Psikolojik Yaklaşımla Arınma ve Öze Dönüş*. Ankara: Özdenöze Yayınları, 2005.
- Payne, Helen. "Teaching Staff And Student Perceptions Of Staff Support For Student Mental Health: A University Case Study." *Education Sciences* 12.4 (2022): 237.
- Polat, Mehmet Vehbi. *Tükenmişlikle Başa Çıkmada Maneviyat*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2022.
- Porter, Stephen R., and Michael E. Whitcomb. "Non-response in student surveys: The role of demographics, engagement and personality." *Research in higher education* 46 (2005): 127-152.
- Rykkje, Linda, et al. "Educational Interventions And Strategies For Spiritual Care In Nursing And Healthcare Students And Staff: A Scoping Review." *Journal Of Clinical Nursing* 31.11-12 (2022): 1440-1464.
- Şeker, Şeymanur. *Göçmenlere Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Uygulanması: Almanya Örneği*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Tavares, Ana Patrícia. Martins, Helga. Pinto, Sara. Caldeira, Silvia. Pontífice Sousa, Patricia. &

- Rodgers, Beth. "Spiritual Comfort, Spiritual Support, And Spiritual Care: A Simultaneous Concept Analysis". In *Nursing forum* 57/6 (2022): 1559-1566.
- Torke, Alexia M vd., "Effects of Spiritual Care on Well-Being of Intensive Care Family Surrogates: A Clinical Trial". *Journal of Pain and Symptom Management* 65/4 (2023): 296-307.
- Tosun, Muhammed - Özdoğan, Öznur. "Gazilere Manevi Bakım Uygulamaları ve Psikolojik Sağlık". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/1 (2024): 33-62.
- Tuzgöl Dost, Meliha. "Öznel İyi Oluş Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 3/23 (2004): 103-110.
- Uçar, Özge vd., "Exploring The Relationship Between Spiritual Care And Patient Advocacy of Nurses From Generations X, Y And Z Working In Intensive Care Clinics: A Cross-Sectional Study". *Intensive and Critical Care Nursing* 84 (2024): 103754.
- Ulu, Fatma. *İşitme Engellilik ve Maneviyat*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2024.
- Wisesrith, Wasinee vd., "Spiritual Care Needs of Terminal Ill Cancer Patients". *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention: APJCP* 22/12(2021): 3773.
- Yıldız, Mualla - Kenevir, Fatma. "A Study on Trust in God in Juvenile Delinquents." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62.1 (2021): 169-195.